

rzystywaniem osiągnąć innych, zwłaszcza doświadczeń angielskich i francuskich w koloniach, a także otwartym stosunkiem do innowacji naukowych i technicznych. Bez ich poparcia i zaangażowania niemożliwe byłyby osiągnięcia badawcze, budzące wówczas podziw i zazdrość innych mocarstw kolonialnych.

Nowatorski charakter posiadają rozważania poświęcone typom osobowości i stylowi rządzenia niemieckich urzędników kolonialnych. Autor wyróżnia tu następujące typy urzędników: podróżnik-awanturnik, formalny zwierzchnik, żołdak, eksploatator, polityk, człowiek interesu, typowy biurokrata i rasista. Zaproponowany przezeń podział nie jest sztywny. Poszczególne typy urzędników pojawiały się w postaci skrajnej lub umiarkowanej w kolejnych okresach rozwoju niemieckiego imperium kolonialnego. Nie były to typy charakterystyczne li tylko dla tego imperium, powtarzały się również w koloniach innych państw, jako że styl rządzenia wynikał z podobnych uwarunkowań. Wydaje się poza tym, że urzędników reprezentujących wyraźnie wydzielone typy, zwłaszcza w późniejszych okresach rozwoju niemieckiego kolonializmu, nie było wielu. Niemało spośród nich posiadało cechy charakterystyczne dla dwóch bądź trzech typów.

Do typowych cech przeciętnego urzędnika kolonialnego autor zalicza: arogancję i pewność siebie, schematyczny sposób myślenia, mechaniczne narzucanie wzorów niemieckich bez uwzględniania specyfiki poszczególnych kolonii, biurokratyzm przejawiający się w zamięłowaniu regulowania wszystkich przejawów życia zarządzanymi nieraz bardzo drobiazgowymi oraz przekonanie o niższości rasowej ludności tubylczej. Z czasem następowała coraz wyraźniejsza ewolucja „modelowych” postaw. Znajdowała ona wyraz w zanikaniu skrajnie negatywnych zachowań, bardziej elastycznym postępowaniu i częstszym wykorzystywaniu doświadczeń angielskich i francuskich w koloniach. Dodać tu trzeba, że autor ukazuje badaną grupę na szerszym tle. Wykazując się znajomością literatury przedmiotu porównuje często niemieckich urzędników z angielskimi i francuskimi urzędnikami kolonialnymi, czym podnosi znacznie wartość swej książki.

Konkludując należy podkreślić, że książka M. Czaplińskiego przynosi szereg cennych ustaleń faktograficznych. Stanowi zarazem interesującą propozycję badawczą, której zastosowanie w dalszych badaniach nad niemieckimi urzędnikami na innych terenach, w tym zwłaszcza na ziemiach polskich pod panowaniem pruskim, wydaje się godne rozważenia.

Witold Molik

Das andragogische Problem in der Pädagogischen Grundlagenforschung, in der Historia i Teoria Wychowania und in der Didaktika. Ergebnisse einer Kooperation von Erziehungswissenschaftlern im Rahmen der Universitätspartnerschaft Giessen—Lodz. Eine Zwischenbilanz. Red. Manfred Schulz, Bock + Herchen. Giessen 1987, 202 ss.

Do pozytywnych komponentów zbliżenia polsko-niemieckiego należy niewątpliwie współpraca naukowa. Dokonuje się ona w różnych dyscyplinach, w tym także w ostatnich latach w obszarze szeroko rozumianych nauk pedagogicznych. Dobrym przykładem z tego zakresu jest partnerska współpraca naukowo-badawcza Katedry Historii i Teorii Wychowania Uniwersytetu w Łodzi z *Institut für Pädagogische Grundlagen- und Unterrichtsforschung der Justus-Liebig-Universität Giessen* (RFN).

Współpraca obejmuje prowadzenie wspólnych badań naukowych dotyczących m. in. wychowania humanistycznego w szkolnictwie, kierunków badań nad historią i teorią wychowania, myśli pedeutologicznej, systemu kształcenia nauczycieli z uwzględnieniem jego genezy, oświaty dorosłych i gerontologii itp.

Głównymi formami współpracy są m. in. krótkotrwałe wzajemne wizyty pracowników naukowych obu uniwersytetów, udział w seminariach naukowych, prowadzenie wykładów, organizowanie wspólnie przygotowanych konferencji, sesji, udział w sesjach i kolokwiach, których jedna ze stron jest organizatorem lub współorganizatorem, wydawanie publikacji.

Współpraca zapoczątkowana została w 1978 r. i osiągnęła etap korzystny dla wstępnych podsumowań. Jej plonem jest prezentowana publikacja.

Jest ona tak skonstruowana, iż zawiera studia i szkice autorów polskich i niemieckich napisane w języku niemieckim oraz streszczenia w języku polskim. Z uwagi na to, że zawiera ona głównie wyniki badań polskich naukowców (7 Polaków napisało 14 tekstów i jeden Niemiec — 4 teksty) można przyjąć, iż przeznaczona ona jest głównie na potrzeby językowej strefy niemieckiej i może w istotny sposób ukazać i spopularyzować polskie prace badawcze z wybranych dziedzin szeroko pojętych nauk o wychowaniu. Efekty polskich prac badawczych z tego zakresu są zresztą bardzo życzliwie i z dużym zainteresowaniem przyjmowane na arenie międzynarodowej¹.

Recenzowana praca składa się z trzech zasadniczych części. Pierwsza zawiera słowo wstępne M. Schulza oraz artykuł wprowadzający prof. dr Eugenii Podgórskiej, ówczesnego kierownika Katedry Historii i Teorii Wychowania Uniwersytetu Łódzkiego charakteryzujący genezę i rozwój partnerskiej współpracy oraz zakresy problematyki naukowo-badawczej.

Obszerna część druga obejmuje 18 studiów i szkiców. Ukazują one konkretne efekty współpracy, są wynikiem prac badawczych przeprowadzonych w RFN i w Polsce, a także zawierają elementy wzajemnej informacji o kwestiach historyczno-pedagogicznych interesujących obie strony.

Efektom analiz m. in. źródeł niemieckich są np. dwa studia Ewy Witkowskiej, *Die Rezeption der Anschauungen von Friedrich Daniel Snell in der Lehrerbildungsseminaren Polens während des 19. Jahrhunderts* oraz *Der Einfluß pädagogischer Theorie und Praxis in Deutschland auf die Entwicklung des Volksschulwesens in Polen zu Beginn des 19. Jahrhunderts*.

Tadeusz Jalmuzna (w pisowni niemieckiej Jalmuzna) w kilku studiach i szkicach informuje o „szkole pracy” w Polsce w okresie międzywojennym, o kierunkach tzw. nowego wychowania, problematyce pedeutologicznej w Polsce, samorządzie w szkołach polskich w okresie międzywojennym. Olga Czerniawska i Elżbieta Kowalska-Dubas informują o problematyce nadragogicznej w Polsce, a Wiesława Sieczych pisze o kształceniu nauczycieli w Polsce, ukazując wkład Uniwersytetu Łódzkiego. Jan Fudali poświęca swoje opracowania wychowaniu humanistycznemu w szkolnictwie polskim. M. Schulz prezentuje opracowanie pt.: *Zum andragogischen Problem im Verständnis der realbezogenen und die Wirklichkeit auslegenden Erziehungswissenschaft*. Kolejne jego studium nosi tytuł: *Die Lage der Frauen im fortgeschrittenen Alter in der Bundesrepublik Deutschland (BRD). Fakten und Folgerungen in erziehungswissenschaftlicher Sicht*. Dalsze dwa teksty tegoż autora ukazują rozwój szkolnictwa w Hesji oraz problematykę andragogiczną w RFN.

¹ Por. m. in. J. Hellwig, *Międzynarodowa Konferencja Historyków Wychowania — Hiszpania — Salamanka, 9-12 IX 1985*, „Nauka Polska” nr 6, 1986, ss. 189-191.

Wspomniane szkice i studia są bogato udokumentowane; wykorzystują głównie niemiecką i polską literaturę z tego zakresu, a także wyniki badań własnych poszczególnych autorów.

Zamieszczone w tym tomie opracowania orientują czytelnika w problematyce badawczej i podejściu metodologicznym każdej ze stron (polskiej i niemieckiej), jak i również w zagadnieniach stykowych czy syndromicznych.

Krótką, kończąca trzecia część nosi interesujący tytuł: *Spojrzenie wstecz i perspektywa*. Po krótkim podsumowaniu redaktora oceniającym pozytywnie wyniki dotychczasowej współpracy formułuje się życzenie, „...aby kooperacja wymienionych katedr obu zaprzyjaźnionych uniwersytetów... możliwie długo podtrzymywana i zintensyfikowana, została rozszerzona na możliwie wszystkich pracowników i zainteresowanych studentów...”

Interesujący zbiór studiów i szkiców ma przynajmniej dwa znaczenia. Po pierwsze ukazuje wiele zbieżnych elementów w rozwijającej się współpracy między uczonymi polskimi i niemieckimi. Po drugie zaś jest niewątpliwym dowodem rozszerzenia się polsko-niemieckiej współpracy naukowej na coraz to nowe dziedziny.

Jan Hellwig

ROLF STEININGER: *Eine vertane Chance. Die Stalin-Note vom 10. März 1952 und die Wiedervereinigung. Eine Studie auf der Grundlage unveröffentlichter britischer und amerikanischer Akten*. Verlag J. H. W. Dietz Nachf. 2. Auflage, Berlin—Bonn 1986, 158 ss.

Po stosunkowo dużym, pierwszym wydaniu niniejszej pracy Rolfa Steiningera w 1985 r., już w 1986 r. ukazało się w RFN jej drugie wydanie co świadczy, że książka ta cieszy się dużym wzięciem i zainteresowaniem na bardzo wybrednym przecież zachodniemieckim rynku księgarskim. Jest ona napisana na podstawie bogatej literatury przedmiotu oraz opublikowanych dopiero niedawno akt brytyjskiego Ministerstwa Spraw Zagranicznych i amerykańskiego Departamentu Stanu i dotyczy wydarzeń, które miały miejsce dokładnie 35 lat temu, ale po dzień dzisiejszy są one przedmiotem licznych badań i analiz naukowych, prowadzonych tak na Wschodzie, jak i na Zachodzie, a szczególnie w obydwu państwach niemieckich, USA, Wielkiej Brytanii i w ZSRR.

Recenzowana praca poświęcona jest radzieckiej nocie z 10 marca 1952 r. w sprawie zawarcia traktatu pokojowego z Niemcami, którą ówczesny wiceminister spraw zagranicznych ZSRR A. Gromyko wręczył ambasadorom trzech mocarstw zachodnich w Moskwie, tj. USA, Wielkiej Brytanii i Francji. Nota ta od dawna już wywołuje ożywione dyskusje wśród historyków, jak i polityków oraz publicystów. Doczekała się też wielu analiz i ocen, często wzajemnie się wykluczających i ze sobą sprzecznych. Wielu historyków i publicystów zachodnich, w ślad za Socjaldemokratyczną Partią Niemiec (SPD) oceniło ją jako niewykorzystaną szansę dla zjednoczenia Niemiec. Na takim też gruncie stoi historiografia marksistowska¹.

¹ Por.: *Deutschlandplan der SPD. Kommentare, Argumente, Begründung*. Hrsg. vom Vorstand der SPD. Bonn 1959, ss. 13-27; P. Sethe, *Zwischen Bonn und Moskau*. Frankfurt a. Main 1956, s. 77; J. Weber, *Das sowjetische Wiedervereinigungsangebot vom*